

INTERKULTURNI DIJALOG KROZ AKTERE, STRATEGIJE I PROGRAME STUDIJA SLUČAJA: UJEDINJENO KRALJEVSTVO VELIKE BRITANIJE I SEVERNE IRSKE, ITALIJA, MAKEDONIJA I SRBIJA

Apstrakt

Pitanje interkulturalnog dijaloga, koji se bavi odnosom „naše“ i „drugih“ kultura, jedno je od ključnih pitanja savremenih kulturnih politika, kao uostalom i savremenih međunarodnih političkih odnosa. U političkom diskursu često se zloupotrebljava korišćenje ovog termina kako bi se samo deklarativno priznalo postojanje više kultura na jednom prostoru. Cilj ovog istraživanja je mapiranje pojava i instrumenata vezanih za interkulturalni dijalog, kojim se služe Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske i Italija, predstavnici dominantne struje koja promovise interkulturalni dijalog unutar Evropske unije, i Makedonija i Srbija, „zemlje u tranziciji“ i kandidati za članstvo u Evropskoj uniji. Interentitetski, glokalni i globalizatorski odnos prema interkulturalnom dijalogu u Ujedinjenom kraljevstvu, i italijanski odnos prema autohtonim manjinama, „novim građanima“, i odnosi sa emigracijom, često služe kao referentna tačka za zemlje u tranziciji kada je u pitanju odnos prema jednoj od najaktuelnijih tema savremene Evrope. S druge strane, Makedonija, s prilično dezintegrisanim društvom, koja je u fazi građenja novog identiteta, kao i Srbija – društvo u konfuziji, još uvek se nisu dovoljno jasno odredile prema temama kao što je interkulturalni dijalog. Na osnovu komparativne analize, UK i Italija dovode se u horizontalne i vertikalne relacije sa Makedonijom i Srbijom, uz davanje policy preporuka, koje mogu biti korisne u kontekstu građenja i unapređivanja njihovog odnosa prema interkulturalnom dijalogu.

Ključne reči:

interkulturalni dijalog, policy preporuke, Srbija, Makedonija

Uloge interkulturalnog dijaloga

Iako se često samo implicitno može definisati, kulturna politika ne predstavlja neku vrstu apstraktne ideje, već je najčešće zasnovana na „konkretnim potrebama i problemima građana... i uopštenim načelima političke i kulturne elite“ (Đukić, 2010: 12). U savremenom evropskom kulturnom kontekstu, termin kulturna politika koristi se za označavanje eksplicitno definisanih politika vezanih za kulturu od strane državnih organa (javnog sektora), a u novije vreme i za istovremeno komplementarne aktivnosti civilnog i privatnog sektora, vezanih za strateško usmeravanje kulture kroz posebne strategije, aktere i programe. Tokom razvoja različitih modela kulturnih politika, od državnog do liberalnog, u različite vrste relacija postavljana su i neka od najvažnijih pitanja kulture – odnos prema kulturnom nasleđu; odgovornosti i prava aktera u kulturnom sektoru; odnos tradicionalne i savremene kulture; mesto kulturnog i umetničkog stvaralaštva u kontekstu ekonomskog sistema; dostupnost kulture; odnos nacionalne kulture sa drugim kulturama.

Ovo poslednje pitanje, koje se bavi odnosom „naše“ i „drugih“ kultura, postavilo se kao jedno od ključnih pitanja savremenih kulturnih politika, kao uostalom i savremenih međunarodnih političkih odnosa. Postoji nekoliko tipova sistema koji se bave odnosom različitih kultura – multikulturalizam, kulturni pluralizam, interkulturalizam. Multikulturalizam se najčešće definiše kao „unutrašnji kulturni diverzitet“ (Obuljen i Švob-Đokić, 2005), predstavlja „ideju o zajedničkom životu različitih etničkih i kulturnih grupa u okviru istog pluralističkog društva“ (Dragičević-Šešić i Stojković, 2007: 318) i može se reći da je najveći izazov za razvijene zemlje.

U političkom diskursu, često se zloupotrebljava korišćenje ovog termina kako bi se samo deklarativno priznalo postojanje više kultura na jednom prostoru, a postoji i više dilema vezanih za ovaj sistem, kao što je na primer pitanje sukoba multikulturalizma i zalaganja za ravnopravnost polova (Dragičević-Šešić i Stojković, 2007: 318). S druge strane, kulturni pluralizam, kao jako sličan termin, označava „ravnopravan, tolerantan i otvoren odnos između nacionalnih kultura, a ne kultura na sub-nacionalnom nivou“ (Dragičević Šešić i Stojković, 2007: 319), i prvenstveno je problem zemalja u razvoju. Interkulturalizam, kao sistem kojem se sve više teži u evropskom kontekstu, predstavljao bi neku vrstu „dinamičkog međuodnosa, prenosa i razmena vrednosti, stavova, ideja i koncepata, te uzajamno delovanje različitih kultura jedne na druge“ (Dragičević Šešić i Stojković, 2007: 322) ili „politički koncept koji predstavlja potrebu za uravnoteženom razmenom između kultura i država, uključujući

kulturne proizvode i usluge“ (Obuljen i Švob-Đokić, 2005), s medijacijom kao početnom fazom u interkulturalnom dijalogu. Ona bi predstavljala pokušaj da se komunikacija uspostavlja kroz umetnički aktivizam, socio-kulturnu animaciju i medijske projekte.

Interkulturalni dijalog, kao pojam koji je postao nerazdvojan od procesa globalizacije, može se malo bolje osvetliti i kroz kategorizacije glavnih škola teorije globalizacije, prema Džordžu Riceru (George Ritzer). On prepoznaje i dobre i loše strane globalizacije, i deli ova viđenja u dve kategorije – ekonomsku i kulturalnu (Ritzer, 2007: 8-15), gde kulturalne teorije kategoriše na sledeći način:

- *kulturalni diferencijalizam* (postoje trajne razlike među kulturama koje uglavnom ostaju van uticaja bi-, inter-, multi-, ili transkulturalnih procesa – globalizacija je samo fenomen na površini);
- *kulturalna konvergencija* (svetske kulture se razvijaju na sve sličnije načine; globalna asimilacija kreće se u smeru dominantnih grupa; pojava kulturnog imperijalizma; zapadnjaštvo; amerikanizacija; mcdonaldizacija);
- *kulturalna hibridizacija* – produkcija jedinstvenih hibridnih kultura.

Lejkok (Laycock) povlači liniju između dva paralelna procesa koji se dešavaju u ovom slučaju – „grobilizacija“ (grobilization – growth + global) i „glokalizacija“ (glocalization – global + local). U grobilizaciji, kulturalne forme postaju agresivno globalne zbog toga što su podržane silama kapitalističkog napretka, dok je glokalizacija benigniji proces, čija je ideja da je lokalno ugrađeno u globalno i obrnuto. Jedan od rezultata procesa glokalizacije je kulturalna hibridizacija, koja i doprinosi većoj kulturalnoj različitosti (Laycock, 2008: 32).

Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske

Moglo bi se reći da Ujedinjeno kraljevstvo ima najviše iskustva sa strategijama interkulturalnog dijaloga, i došlo je do nivoa da ima viziju koju relativno uspešno sprovodi i usmerava ka jednom liberalno-kapitalističkom postkolonijalnom globalnom društvu, možda čak i sa nadnacionalnom strukturom stanovništva vođenom idejama nadmoći kapitala (kreativnih industrija u kontekstu kulture) nad svakom vrstom etničkih, nacionalnih, religioznih ili kulturoloških sukoba. Postoje momenti kada se ovo čini neodrživim, kao na

primer u trenucima napada islamskih ekstremista na Londonski metro, 2005. godine, međutim, u velikoj meri ovaj koncept je za sada čvrst.

Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske je država sastavljena od četiri entiteta: Engleske, Škotske, Velsa i Severne Irske, ali i monarhija sa kompleksnom kolonijalnom istorijom, tokom koje je dominirala velikim teritorijama u Indiji, Africi, Australiji, SAD-u. Stoga, Ujedinjeno kraljevstvo svoju kulturu (tj. kulture) definiše kao kulture multikulturalnog diverziteta, s nacionalnim, regionalnim i jezičkim razlikama. Postavljanjem multikulturalnosti na vrh državnih strateških prioriteta, UK pokušava da vrednosno i sistemski izjednači prioritete svoje unutrašnje i spoljašnje kulturne politike, u jedan jedinstven ideološki koncept. Multikulturalizam, kao prioritet iznutra i kulturna diplomatija, kao deo spoljne politike i prioritet spolja, podržani *arms length* sistemom delegiranja odgovornosti kroz nedepartmanska javna tela (NPDPB), tj. kvazi-nevladine organizacije (QUANGO), velikim tradicionalnim ustanovama kulture i konceptom kreativnih industrija s preduzetničkim duhom kao pokretačkom snagom, postavljaju UK na mesto jedne od strateški najorganizovanijih država u Evropi, kada je kulturna politika u pitanju. Kulturni sistem Ujedinjenog kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske odnosi se prema temi interkulturalnog dijaloga na tri nivoa:

- interentitetski,
- globalni,
- globalizatorski.

Interentitetski nivo odnosi se na interkulturalni dijalog između četiri konstitutivna naroda koji čine Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske; *globalni nivo* odnosi se na interkulturalni dijalog između konstitutivnih naroda i imigranata, uglavnom iz nekadašnjih britanskih kolonija, kao i istočnoevropskih zemalja koji su došli u UK nakon pada Berlinskog zida; *globalizatorski* se odnosi na interkulturalni dijalog, tj. možda adekvatnije rečeno na kulturnu diplomatiju UK (Vizomirski i Šnajder 2003) usmerenu ka svojim bivšim kolonijama i zemljama u kojima želi da ostvari strateški politički i ekonomski uticaj, a u kontekstu globalizacije.

Interentitetski nivo interkulturalnog dijaloga

Kada je u pitanju interna organizacija podele odgovornosti vezane za planiranje i implementaciju strategija kulturne politike (umetnost, sport, film i kul-

turno nasleđe kao kategorije koje su stavljene u istu ravan), kao i raspodelu finansijskih sredstava, od 1994. godine, Škotska, Vels i Severna Irska, pored Engleske kao dominantnog entiteta, imaju svoje Umetničke savete (*Arts Councils*), pored drugih vidova decentralizovane administrativne uprave, i time nezavisnost u odlučivanju. Interkulturalni dijalog je u ovom slučaju usko povezan s procesom decentralizacije i podele odgovornosti u domenu kulture, sporta i kreativnih industrija – u poslednjih 10 godina mnogo više odgovornosti prebačeno je na Umetničke savete Škotske, Velsa i Severne Irske.

Tako postoje različiti programi i strategije na nacionalnom nivou, pri Departmanu za kulturu, medije i sport (*Department for Culture, Media and Sport*), ali i na nivou entiteta, koji se bave interkulturalnim dijalogom. Posebno osetljivo pitanje vezano je za odnose sa Severnom Irskom, koji se odvijaju kroz Skupštinu Severne Irske, oformljenu kao deo Belfastskog sporazuma. Takođe, treba napomenuti da Vels ima manji stepen samostalnosti odlučivanja od ostalih entiteta, prema Statutu Vlade Velsa iz 1998. godine. Interkulturalni dijalog je na ovom nivou važan i zbog odnosa prema političkim pretenzijama određenih grupa u entitetima koje se zalažu za nezavisnost i izdvajanje entiteta iz UK.

Glokalni nivo interkulturalnog dijaloga

Nacionalne manjine, tj. pripadnici nacija koje ne pripadaju nijednom od četiri konstitutivna entiteta Ujedinjenog kraljevstva, prema popisu iz 2001. godine, čine 7,9% ukupne populacije Ujedinjenog kraljevstva, odnosno 4,6 miliona stanovnika od ukupnog broja od pedeset četiri miliona koliko živi u UK. Polovinu pripadnika nacionalnih manjina čine Azijati uglavnom indijskog, pakistanskog, bangladeškog porekla. Četvrtinu čine građani koje sebe svrstavaju pod kategoriju crnaca – poreklom iz „Crnih Kariba“, „Crne Afrike“ ili slično. Mešane etničke grupe čine 15% ukupnog broja manjina.

Kao zemlja koja zvanično promoviše koncept „britanskih kultura“, kao simbol fokusiranosti društva na interkulturalni dijalog, Ujedinjeno kraljevstvo razvilo je izuzetno razgranate intersektorske strategije koje se bave pitanjima odnosa države prema nacionalnim manjinama, čime se, posredno, pokušava pokazati kako je UK sposobna da i dalje bude jedan od vodećih političkih lidera na globalnom nivou. Tendencija zvaničnog društvenog sistema u UK je da sva polja izražava i prelama kroz ekonomiju i korist koja se na taj način može imati, tako da se odnos prema kulturnoj različitosti britanske zajednice

može smatrati i jednim vidom ulaganja u jačanje kompetitivnih strategija UK privrede na globalnom nivou.

Globalizatorski nivo interkulturnog dijaloga

Treći oblik interkulturnog dijaloga kojim se bavi zvanična politika UK vezuje se za odnos sa građanima zemalja u kojima je UK nekada bila kolonizator, ili u kojima želi da održi visok nivo političkog i kulturološkog uticaja. Ovo prvenstveno možemo povezati sa kulturnom diplomatijom. Strategijom promocije Ujedinjenog kraljevstva na međunarodnom nivou bavi se Savet za javnu diplomatiju (*Public Diplomacy Board*). Članovi saveta su, između ostalih, i predstavnici Ministarstva spoljnih poslova i kancelarije Komonvelta (*Foreign and Commonwealth Office*), Britanskog saveta (*British Council*) i BBC svet-ske službe (*BBC World Service*), kao najvažnijih aktera sprovođenja strategija ovog Saveta na međunarodnom nivou.

Italija

Italija, iako zemlja koja spada u grupu najrazvijenijih ekonomskih sila na svetu, ne uspeva najbolje da se nosi sa teretom odnosa sopstvene nacije i novih građana. Ne pomaže joj ni to što je u poslednjih 15 godina najduže na vlasti bila koalicija desnog centra, s idejama zatvorenog i što „čistijeg“ društva, stvarajući na taj način klimu koja podržava napade na imigrante. Takođe, zakonima i pravilima koje su ove Vlade usvajale, prava imigranata i „novih“ nacionalnih manjina samo su smanjivana, dok i oni zakoni koji su davali određena značajna prava manjinama – nisu poštovani. Italija se, za razliku od Ujedinjenog kraljevstva, nije snašla po pitanju interkulturnog dijaloga. Utisak je da je u ovim procesima videla samo potencijalni problem, za razliku od UK koje je interkulturni dijalog praktično stavilo u centar svog državnog sistema.

Italijanski model kulturne politike specifičan je po svojoj velikoj administrativnoj snazi, koja se najviše odražava kroz menadžment institucija kulture – muzeja, arheoloških lokaliteta, pozorišta, i po oslanjanju na ekonomski model finansiranja koji je prvenstveno baziran na javnim izvorima finansiranja sa, u novije vreme, značajnim modalitetima saradnje s privatnim sektorom (najviše kada je u pitanju upravljanje kulturnim nasleđem).

Dva društveno relevantna principa kulturne politike koja su pod krovom principa Saveta Evrope, kao što su kulturni diverzitet/različitost i participaci-

ja u kulturnom životu nigde se ne pominju među prioritetima Ministarstva kulture Italije. Teško se može smatrati slučajnošću, ukoliko se uzme u obzir usmerenje Vlade Silvija Berlusconija (*Silvio Berlusconi*), da nijedan departman Ministarstva kulture Italije nema zadatak da se bavi ovim pitanjima. Isto tako, mora se primetiti da ne postoji nikakva strategija za promociju i obezbeđivanje sprovođenja osnovnih građanskih prava, uključujući i pravo na kulturu za četiri miliona imigranata koji žive u Italiji, uprkos trudu pojedinih lokalnih zajednica da organizuju i programe i aktivnosti koji odgovaraju potrebama kulturnih manjina. Gledano iz perspektive interkulturalnog dijaloga, odnos Italije prema kulturnim manjinama može se podeliti na tri nivoa:

- odnos prema autohtonim manjinama,
- odnos prema „novim građanima“,
- odnosi s italijanskom emigracijom i kulturna diplomatija.

Kulturne manjine postale su jedno od najvažnijih pitanja na javnoj i političkoj sceni u Italiji tek relativno skoro. U Italiji postoji određeni broj autohtonih manjina, koje u Italiji žive već vekovima, ali poslednje dve decenije obeležene su izuzetno velikim prilivom imigranata iz zemalja Istočne Evrope, Afrike, Azije i Latinske Amerike, te je ukupan broj imigranata sada već oko četiri miliona, što čini oko 7% ukupne populacije Italije. Ovoliko uvećanje imigranata vezano je i za rapidno starenje populacije i potrebu za novom radnom snagom, ali ima veze i s geografskom pozicijom zemlje, koja se nalazi na raskrsnici između afričkog i azijskog kontinenta, kao i na pragu Istočne Evrope.

Odnos prema autohtonim manjinama

Autohtone manjine predstavljaju zvanično prepoznate kulturne manjine – Nemce i Ladine u provinciji Bolzano, Slovence i Hrvate u *Friuli Venezia Giulia*, Grke i Albance u Južnoj Italiji i na Siciliji, Katalance na Sardiniji, i oni su jako dobro zaštićeni kroz nacionalnu i regionalnu legislativu još od postratovskog perioda, a prava su im i garantovana Članom 3. Ustava iz 1947. godine. Oni svi uživaju građanski status i podrazumevaju se prateća građanska i kulturna prava, sa posebnim fokusom na pitanja jezika. Jedini izuzetak od pravila predstavlja romska zajednica, koja je još uvek ozbiljno izdvojena iz društva, iako se pretpostavlja da 70,000 od 160,000 pripadnika romske i Sinti zajednica ima status građana.

Odnos prema „novim građanima“

Nakon poslednjih velikih talasa migracija iz Rumunije i cele teritorije Balkana, tokom druge polovine 1990-ih, i nakon pristupa Rumunije i Bugarske Evropskoj uniji, 2007. godine, imigrantska populacija se u Italiji drastično uvećala. Najveće grupe novih imigranata predstavljaju Albanci, Rumuni i Ukrajinci. Kada su u pitanju afričke zajednice, najviše ima Marokanaca i Tunizana, dok Kinezi predstavljaju najbrojniju zajednicu sa azijskog kontinenta. Ekvadorci i Peruanci čine većinu imigranata iz Latinske Amerike i najviše su grupisani na severu Italije. Za razliku od drugih evropskih zemalja, Italija nije u prvo vreme postavljala ozbiljnije restrikcije na ulazak u zemlju građana novih članica EU, što je za posledicu imalo tenzije vezane za veliki broj nomadskih kampova i povećanje nivoa kriminala. To je opet povuklo sa sobom uvećanje nasilnih incidenata usmerenih prvenstveno na pripadnike romske populacije, što je bilo razlog za ozbiljno upozorenje Evropske komisije, u leto 2007. godine. Uprkos planovima za poboljšanje položaja „novih manjina“ od strane koalicije levog centra, koja je bila na vlasti 2006–2008, po dolasku na vlast koalicije desnog centra Silvija Berlusconi, 2008. godine, situacija se još više radikalizuje. Po novim pravilima, ilegalni ulazak u Italiju je postalo krivično delo; nekretnina iznajmljena imigrantu može biti konfiskovana; pružanje utočišta ilegalnim imigrantima je nezakonito, a otežani su i uslovi spajanja imigranata sa svojim porodicama. Nova pravila sadrže i dve stavke koje su Italiju dovele u oštar sukob sa EU – prema prvoj, građani EU koji su nekada bili osuđivani mogu biti izbačeni iz zemlje, dok druga reguliše pitanje građana EU koji nemaju dovoljna mesečna primanja i pristojan prostor za život, i kojima se na osnovu toga može zabraniti boravak u Italiji. Obe ove odluke očigledno se odnose na veliki broj pripadnika romske nacionalnosti koji su u Italiju došli iz Rumunije, koje često javnost u Italiji optužuje za povećanje stope kriminala u zemlji. Na kraju, pored svih tenzija, Evropska komisija, na primer, nije označila kao diskriminatorski čin uzimanje otisaka prstiju od građana romske populacije u septembru 2008. godine.

Fundamentalna prava na kulturu i slobodu izražavanja, koja su zagarantovana italijanskim Ustavom, još uvek nisu obezbeđena niti promovisana od strane državne administracije, niti konkretno od Ministarstva kulture. Ni jedan od jezika „novih imigranata“ nije zvanično prepoznat, niti se može učiti u školama, što naravno pokreće pitanje održavanja kulturnog identiteta migrant-skih zajednica zarad budućih generacija. Interkulturni dijalog je prvenstveno poveren Ministarstvu unutrašnjih poslova, Ministarstvu rada, zdravlja i socijalne politike i Ministarstvu obrazovanja.

Odnos sa italijanskom emigracijom i kulturna diplomatija

Do pre neku deceniju, umesto interkulturnog dijaloga, u Italiji su u fokusu bili odnosi s italijanskom emigrantskom zajednicom, koja je doživela veliku ekspanziju na prelazu između XVIII i XIX veka, a onda neposredno nakon II svetskog rata, i procenjuje se da trenutno broji oko šezdeset miliona ljudi (direktni emigranti ili njihovi potomci) razbacanih na pet kontinenata. Ova vrsta naglog zaokreta koji je Italija doživela – od zemlje emigracije do zemlje imigracije – jedan je od razloga koji može da pojasni nespremnost italijanskog društva da se suoči sa novim okolnostima. Tako mreža Italijanskih kulturnih instituta, koja je u početku (osnovani 1930-ih godina) prvenstveno služila za podmirivanje potreba sopstvene emigracije, a zatim i za upoznavanje građana drugih država s vrednostima italijanske kulture, doživljava svojevrsni proces transformacije.

Svoj uticaj na međunarodnom polju delovanja, Italija pre svega ostvaruje kroz projekte ekspertize vezane za kulturno nasleđe, kao priznati lider na ovom polju. Bliskom saradnjom s drugim zemljama na ovaj način, Italija ne pomaže samo pri procesima konzervacije i reaproprijacije kulturnog nasleđa, već i doprinosi boljem razumevanju različitih kultura.

Makedonija

Makedonija predstavlja državu koja je žrtva uspostavljanja ravnoteže između definisanja sopstvenog identiteta jedne postsocijalističke države i uspostavljanja sistema ljudskih prava prema standardima Zapada. Nakon sukoba etničkih Makedonaca i Albanaca, tokom 2001. godine, jedini način da se nešto promeni bio je da se pokuša postavljanje društva na drugim osnovama. Manjinama, a posebno Albancima data su mnogo veća prava, što je s jedne strane donelo mir, ali s druge – konstantne tenzije. Pravi interkulturni dijalog, s istinskom interakcijom različitih kultura, ne postoji – dva naroda koegzistiraju na istom prostoru, u sistemu koji je samo formalno preslikao pravila zapadnih država.

Tokom '70-ih i '80-ih godina XX veka, za vreme nekadašnje Jugoslavije, iz pozicije centra se na interkulturni dijalog gledalo kroz prizmu ideološke hegemonije. Razlike su se negirale a autentičnost se nije planski promovisala, sve u skladu sa socijalističkim konceptom nove integrativne, jugoslovenske, kulture (Obuljen i Švob-Đokić, 2005: 59). Nakon perioda konflikta i ratova

u bivšoj Jugoslaviji, koji su probudili dugo potiskivane duhove nacionalnih svesti kod svih naroda, došlo je do ekstremnih situacija i pozicije dominacije jedne nacionalne kulture u skoro svim zemljama koje su nastale izdvajanjem iz nekada zajedničke države. Slična situacija je i sa (Bivšom Jugoslovenskom Republikom) Makedonijom, koja još uvek prolazi kroz proces enkulturacije (Stojković, 2008: 30), rastrgnuta između spora sa Grčkom oko nasleđa isto-rijske Makedonije, građanskog konflikta između Makedonaca i Albanaca na svojoj teritoriji i straha od želje među nekim snagama u Bugarskoj za asimila- cijom Makedonaca.

Nekada „homogeno“ društvo je, nakon sticanja nezavisnosti, počelo da se dezintegriše. Albanska zajednica nije bila zadovoljna svojim statusom. Proces demokratizacije pomogao je otvaranje izdavačkih kuća na jezicima manjina, kao i privatnih lokalnih radio i TV stanica, uglavnom na albanskom i rom- skom jeziku. Nevladin sektor je takođe postao izuzetno aktivan na promovisa- nju kulturne različitosti. Međutim, sve ovo je vodilo i ka suprotnom procesu, procesu novih, nacionalnih homogenizacija. Sama situacija u društvu dožive- la je kulminaciju tokom etničkih konflikata 2001. godine. Nakon Ohridskog sporazuma, kojim su konflikti zaustavljeni, izmenjen je i Ustav, te su prihva- ćene izmene kojim se, kako neki kažu, otvara put za „pilot projekat države multikulturalizma XXI veka“ (Teodosievski 2008), dok skeptici predviđaju još veće sukobe i nesuglasice u budućnosti.

Zvanično priznate (kulturne) manjine koje se pominju u Ustavu su Albanci, Turci, Romi, Srbi, Bošnjaci i Vlasi. Ove manjinske grupe imaju ustavno pravo na slobodno izražavanje, razvijanje i promociju sopstvenih kulturnih, religio- znih i jezičkih identiteta. Zvaničan jezik je makedonski, dok je Zakonom o ko- rišćenju albanskog jezika, koji je usvojen u Skupštini 2008. godine, odlučeno da se sednice skupštinskih odbora mogu voditi i na albanskom jeziku. Nakon Ohridskog sporazuma, došlo je do mnogih promena u odnosu na reprezen- taciju i uticaj nacionalnih manjina na sistem javne administracije i kreiranje kulturne politike, kroz specijalne odbore i radne grupe u okviru Ministarstva kulture. Početkom 2003. godine, osnovana je i Kancelarija za promociju i na- predovanje različitih nacionalnih kultura, pod okriljem Ministarstva kultu- re. Iste godine, u Skupštini je osnovan Komitet za politički sistem i etničke odnose, koji čini 19 članova – sedam etničkih Makedonaca, sedam etničkih Albanaca, i po jedan pripadnik srpske, vlaške, turske, rumunske i bošnjačke manjine. Interesi ostalih manjina predstavljeni su narodnim ombudsmanom. Po novim Ustavnim odredbama, u jedinicama lokalne samouprave, gde bar 20% populacije govori određeni jezik, taj jezik i njegovo pismo koriste se tako-

đe kao zvanični jezik i pismo, kao dodatak makedonskom jeziku i ćirilicom alfabetu; svi zakoni koji se direktno tiču kulture, upotrebe jezika, obrazovanja moraju dobiti većinu glasova u Skupštini, kao i većinu glasova onih poslanika koji su predstavnici zajednica u kojima je većinsko stanovništvo etničkih manjina.

Jedan od najvećih problema Makedonije kada je u pitanju interkulturalni dijalog, ali prvenstveno odnos prema (re)definisanoj sopstvenog identiteta je odnos sa Grčkom. Spor sa Grčkom vezan je za insistiranje (BJR) Makedonije na identitetskom kontinuitetu sa istorijskom Makedonijom Aleksandra Makedonskog. Grčka iz tog razloga koči međunarodno priznavanje Makedonije, njenog imena i ulazak u EU. Stoga postoji i dugogodišnji problem nepriznavanja prava makedonske manjine u Grčkoj, u pograničnim delovima sa Makedonijom.

Srbija

Srbija je zemlja koja je podeljena na tri dela – Vojvodinu kao pozitivan primer interkulturalnosti i pravog suživota velikog broja kultura na jednom prostoru; centralnu Srbiju koja još uvek ima problem sa integracijom raseljenog stanovništva iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine; i jug Srbije i Kosovo i Metohiju gde se inicijative za istinskim interkulturalnim dijalogom nakon decenija netrpeljivosti, ratova i sukoba teško mogu smatrati realnom opcijom. Politička elita u Srbiji počinje polako, uglavnom makijavelistički, da shvata značaj interkulturalnog dijaloga za poboljšanje svoje pozicije u odnosu na projektovane evro-atlantske integracije. Međutim, društvo je jako malo napredovalo u poslednjih dvadeset godina kada je u pitanju odnos prema „drugome“, i tu se može naći sličnost sa problemima Makedonije.

Proces dezintegracije na Balkanu doveo je i do kraja života u državi koja je bila, utopijski ili ne, postavljena kao multikulturalna hibridna tvorevina, a zatim polako počela da se sužava, da bi na kraju građani Srbije počeli (od 2006. godine) da žive u nezavisnoj državi koja tek treba suštinski da se odredi prema sopstvenom identitetu, svojim građanima koji su različiti, kao i da redefiniše svoj odnos prema drugim narodima. Sve do 2007. godine interkulturalni dijalog nije bila značajna tema ili prioritet kulturne politike ili drugih javnih politika – njime su se bavile međunarodne organizacije i određeni broj NVO u Srbiji.

Postoji više od 19 registrovanih nacionalnih i etničkih zajednica u Srbiji, od kojih je 12 dovoljno veliko da bi se smatrale relevantnim. Neke od njih su koncentrisane na određenim teritorijama – Mađari žive u severnom delu Vojvodine, prema granici sa Mađarskom, Bošnjaci žive u Sandžaku. Drugi su više razbacani širom zemlje, kao na primer Romi, Aškalije/Egipćani, Cincari ili Slovenci. Prava nacionalnih manjina regulisana su Ustavom i Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Zakon reguliše pravo nacionalnog određivanja; pravo na saradnju sa sunarodnicima u zemlji i inostranstvu; pravo na korišćenje maternjeg jezika; pravo na korišćenje nacionalnih simbola; sva ostala prava i rešenja koja štite specifičnost nacionalnih manjina u poljima od posebnog značaja za njih. Nacionalni saveti koji predstavljaju etničke manjine su partneri i konsultativna tela Vlade, a njihovi članovi učestvuju u donošenju odluka koje su od značaja za njihove zajednice. Najproblematičnije stanje, kada su u pitanju etničke manjine, postoji u odnosu na romsku zajednicu. Za razliku od projekata vezanih za kulturu Roma, kojih ima jako malo, oseća se veći napredak u oblasti socijalne zaštite i projekata edukacije romske populacije.

Nacionalni saveti etničkih manjina (12) osnovani su 2004. godine, a između ostalog, odgovorni su za konceptualizaciju i razvoj kulturne politike i specifične strategije za svaku manjinu. Nacionalni saveti, kao autonomna tela u odlučivanju, izdvajaju i najviše sredstava za kulturne i umetničke aktivnosti nacionalnih manjina. Međutim, ne postoje adekvatni instrumenti kojima se povezuju kulture manjina i kultura većine kao put ka istinskom interkulturalnom dijalogu. Pitanja interkulturalnog i interkonfesionalnog dijaloga su poslednjih godina primetno postajali značajna tema debata vezanih za kulturnu politiku, najviše zahvaljujući aktivnostima civilnog sektora – kroz festivale, događaje, podizanje spomenika, dodelu imena ulicama kao i medijskim raspravama.

Zaključci i preporuke: Interkulturalnost kao mogući put

Ovo istraživanje predstavlja pokušaj da se mapiraju i delimično dekonstruišu strategije, programi i akteri vezani za proces interkulturalnog dijaloga u dve razvijene i dve evropske zemlje u tranziciji. Možemo prepoznati više pristupa – ideološko-strateški (UK), agresivno-ignorantski (Italija), dezintegrativni (Makedonija) i nesvesni (Srbija). Svaki od ovih sistema ima svoj poseban kontekst, problem i pristup koji ne može biti preslikan na bilo koju drugu sredinu ili situaciju. I svaki od sistema, od najorganizovanijeg (UK) do najmanje

svesnih o potrebi za interkulturnim dijalogom (Italija i Srbija, svaka na svoj način), ima velikog prostora za unapređenje. Proučavanje interkulturnog dijaloga kao elementa kulturnih politika UK, pa i Italije, pokazalo se kao manje zahtevno zbog većeg broja eksplicitnih instrumenata koje ove dve zemlje sprovede, pa se tako mnogo lakše može analizirati sistem i sintetizovati poruka koju taj sistem želi da pošalje (što ne mora da znači da on takvu poruku zaista želi da pošalje, što se može primetiti na primeru prakse u Italiji). Analiza interkulturnog dijaloga u Makedoniji i Srbiji prilično je kompleksna, i teško je sistematizovati informacije do kojih se jako teško dolazi, najviše zbog nesistemskog pristupa interkulturnom dijalogu zvaničnih politika ove dve zemlje – veoma mnogo inicijativa koje se dešavaju o ovim zemljama, a pokušavaju nešto da promene u ovom domenu, dolazi iz civilnog sektora, a značajan broj onih koje dolaze od zvaničnih institucija se samo implicitno mogu podvesti pod strategije interkulturnog dijaloga. To je još jedan dokaz nedovoljne osvešćenosti političkih elita ove dve države kada je u pitanju smer u kom bi društvo trebalo da se kreće.

Sistem interkulturnog dijaloga koji postoji u Ujedinjenom kraljevstvu predstavlja izuzetno dobro osmišljen način odnosa aktera iz domena pre svega kreativnih industrija na jednom nadnacionalnom nivou. Problem ovakvog pristupa je previše snažno vezivanje kulture za ekonomiju, te tako umesto kretanja ka globalnim tendencijama i stvaranju hibridnog modela kulture koji podržava i širi kulturnu raznolikost, češće dolazimo do stvaranja i podrške globalizatorskim modelima kulture podržanih od strane velikih korporacija ili same Vlade koja na taj način stvara hibridni model što guši, a ne podržava druge modele lokalnih autentičnih kulturnih formi (Laycock 2008). Strategije koje podržavaju interentitetski model interkulturnog dijaloga su usko povezane sa procesom decentralizacije, iako i dalje donekle održavaju odnos međuzavisnosti. Međutim, procesi razvoja nacionalne svesti među većinskim narodima u entitetima, koliko god išli putem hibridizacije i kreiranja globalne kulture, idu i putem enkulturacije, pa tako ni glasovi koji zagovaraju nezavisnost i dekonstrukciju identiteta UK ne jenjavaju. Globalni nivo interkulturnog dijaloga izuzetno dobro funkcioniše u velikim urbanim „habovima“ kao predstavnicima „novih lokalizama“, kao što je London (Aksoj 2008), međutim, strategije Vlade UK ne funkcionišu baš najbolje u manjim sredinama koje su takođe domaćini novim sugrađanima što dolaze iz raznih krajeva sveta. Globalizatorski nivo kulturnog dijaloga funkcioniše u sredini sve dok je saradnja s ekonomijom uspešna. Svedoci smo sve većih otpora ovakvog nametanja kulturnih modela koji gutaju manje modele i uz pomoć ekonomije ih kroz kulturne industrije praktično zatiru. Tako će ovaj nivo uticaja sigurno

imati uspeha i u budućnosti, ali u skladu s globalnim kulturalnim pomeranjima, moraće se od nekog trenutka pomerati sve više ka senzibilizaciji prema manjim kulturama, uglavnom uz pomoć novih tehnologija koje omogućavaju smanjivanje troškova produkcije.

Italija, uprkos svom utemeljenom identitetu i globalnom prepoznavanju i visokom vrednovanju sopstvene kulture, ima problem sa uspostavljanjem dijaloga s „novim sugrađanima“ i suočavanjem s novom pozicijom zemlje koja sve više svoju kulturu mora svesno da otvara ka novim, hibridnim modelima. Ovi modeli imaće svoj razvojni put sa ili bez svesnog uticaja na njih – proaktivan pristup i medijacija doneće jedan mnogo pomirljiviji ton i atmosferu u društvu, dok će ignorisanje i agresivan otpor ovim procesima voditi ka sve većoj konfrontaciji i cepanju društva. Osnovni problem zvanične politike Italije je arogantno ignorisanje potrebe za zvaničnom i proaktivnom strategijom interkulturnog dijaloga na nacionalnom nivou, uz promišljenu koordinaciju sa već, do neke mere, aktivnim regionima i lokalnim sredinama. Ad hoc programi teško mogu promeniti situaciju ukoliko nisu umreženi u jedinstveni sistem, u kojem svoju ulogu imaju i država i civilni i privatni sektor. Usmeravanje ka političkoj desnici i nacionalizam, kao ideologija koja je odgovor na sve veću imigraciju, nikada nisu imali za rezultat pozitivne vrednosti, pa i italijansko društvo što pre mora da sazri, to razume, i povede dijalog između svojih vrednosti utemeljenih u bogatoj kulturnoj tradiciji s novim vrednostima koje donose nove kulture.

Makedonija, pre svega, ima problem društvene zrelosti u kontekstu odnosa sopstvene kulture s kulturama drugih naroda, osim većinskog koji živi na teritoriji države, kao i s drugim kulturama u regionu. Na neki način, paralelno se događaju procesi enkulturacije u celom regionu, što utiče i na odnose u većini zemalja koje su nastale raspadom nekadašnjih socijalističkih sistema na Balkanu, zbog mešovitog sastava stanovništva. Ovi procesi često su međusobno suprotstavljeni, i dešava se da narodi jedni drugima ulaze u „prostore identiteta“, time stvarajući tenzije (Makedonija–Grčka, Makedonija–Albanija, Makedonija–Srbija...). Makedonsko društvo mora dobro da razmisli o novoj viziji društva kroz redefiniciju sopstvenog identiteta s pogledom u budućnost, svest o veličini sopstvene kulture i kulture drugih, kao i spremnost na kompromis koji ne ugrožava ni sopstvenu budućnost niti ignoriše viziju neke nove budućnosti. Strategije interkulturnog dijaloga su u ovom slučaju nametnute, pa nisu ni dovoljno prilagođene kulturama naroda koji žive u Makedoniji. Njih je malo, a efekat je ograničen, bilo da su inicirane od strane države, pa su onda promotivno-reprezentativnog karaktera, ili od strane međunarodnih

nevladinih fondacija i organizacija, pa su onda kvaziemancipatorskog karaktera. Makedonsko društvo mora naći dovoljno snage za sopstvena rešenja i suočavanja.

Makedonija bi morala mnogo zrelije da se bavi pitanjem sopstvenog identiteta, s manje strasti i emocija, a više vizije i racionalnog pristupa, s pogledom u budućnost. Zemlja s malim brojem i izrazito diversifikovanom strukturom stanovništva mora imati dobro razrađenu viziju interkulturalnog dijaloga kao centralnog pitanja društva. Policy preporuke bi bile:

- integrisani nastup države, civilnog i privatnog sektora prema pitanju interkulturalnog dijaloga sa eventualnom podelom odgovornosti – država/regulativa, poreske olakšice, infrastruktura, resursi; civilni sektor – znanje, programi, rad na terenu; privatni – kreativne industrije, resursi, ulaganja, povezivanje sa ekonomijom;
- kreiranje strategija i programa koji su projektovani i osmišljavani u skladu s prirodom kultura, sredine i konteksta u kom će se primenjivati, bez slepog praćenja i primenjivanja alata koji se koriste u razvijanim zemljama, u sasvim drugačijim okolnostima;
- strateška podrška umetničkim i kulturnim programima koji insistiraju na zajedničkoj saradnji pripadnika različitih kultura (npr. slično konceptu programa Culture, Evropske komisije, u okviru kojih postoji obaveza više partnera iz različitih zemalja).

Srbija je društvo u konfuziji identiteta, na sličan način kao i Makedonija. Iako je u odnosu na Crnu Goru bila izrazito dominantna članica SR Jugoslavije, a kasnije državne zajednice Srbije i Crne Gore, zvaničan diskurs je tek 2003. godine, nakon proglašenja nezavisnosti Crne Gore, počeo da se bavi redefinisanjem nacionalnog identiteta (prvenstveno se misli na period nakon 2000. godine). Taj kulturni identitet i dalje luta i traži se, krećući se od podrške nacionalno/patriotskim do podrške globalno/globalizatorskim diskursima. Osnovni problem je – nedvosmisleno nepriznavanje društva da problem postoji. Jasan indikator za ovakav zaključak je to što se zvanične institucije i tela nisu ni bavile pitanjem interkulturalnog dijaloga do 2007. godine. Ukoliko izuzmemo podršku osnivanja Nacionalnih saveta, kao obavezu koja je proistekla iz novog Ustava (čak ni to nije dovoljan preduslov za interkulturalni dijalog, već pre svega obezbeđivanje suživota različitih kultura koje nemaju dodira jedne sa drugom), većih strategija u ovom smeru nije bilo. Civilni sektor ne može biti jedini akter promovisanja i realizacije strategija komunikacije među kulturama. Država bi morala što pre da postavi viziju interkulturalnog di-

jaloga u centru društvenog života, kako bi time sprečila buduće eventualne sukobe na nacionalnom, rasnom, seksualnom ili rodnom nivou. Preveliki se broj upozorenja desio u proteklom periodu, kroz konfliktne društvene događaje, da bi mogli da se ignorišu.

Srbija bi trebalo da počne mnogo intenzivnije da se bavi pitanjem interkulturnog dijaloga, širenjem uticaja Radne grupe pri Ministarstvu kulture i umrežavanjem institucija, organizacija i ličnosti koje se u svojim aktivnostima bave promocijom komunikacije i saradnje različitih kultura. Preporuke bi bile:

- kreiranje vizije i strategija interkulturnog dijaloga u okviru Radne grupe za interkulturni dijalog Ministarstva kulture i promovisanje ovog programa u širim društvenim krugovima;
- proširivanje oblasti koje se projektno finansiraju od strane Ministarstva kulture i lokalnih samouprava delatnošću koja bi se zvala „Projekti interkulturnog dijaloga“, sa značajnom finansijskom podrškom koja stoji iza ove inicijative;
- finansijska podrška programima kroz koje studenti i mladi umetnici iz Srbije putuju u delove Srbije u kojima u značajnom broju žive pripadnici drugih etničkih zajednica; u države regiona; u države Evropske unije; podrška programima kojima se podstiče saradnja na zajedničkim programima i projektima mladih ljudi iz različitih kultura na nivou Srbije i na nivou regiona;
- mnogo intenzivniji rad na promociji tolerancije prema kulturnoj različitosti u okviru rada sa decom u osnovnim i srednjim školama, kroz predmete: građansko vaspitanje, religiju, istoriju i geografiju.

Literatura

- Aksoj, Asu. 2008. *London i projektat urbanog kosmopolitizma*, u Majnhof, Hana Ulrike i Triandafilidu, Ana (urednice). *Transkulturalna Evropa*. Beograd: Clio. Prevod: Đorđe Krivokapić.
- Bodo, Carla; Bodo, Simona. 2008. *Country profile – Italy u Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe* (www.culturalpolicies.net). Bon: Council of Europe, ERICarts.
- Dragičević-Šešić, Milena; Mikić, Hristina; Brkić, Aleksandar. 2009. *Country profile – Serbia u Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe* (www.culturalpolicies.net). Bon: Council of Europe, ERICarts.

- Dragičević-Šešić, Milena; Stojković, Branimir. 2007. *Kultura: menadžment, animacija, marketing*. Beograd: Clio.
- Đukić, Vesna. 2010. *Država i kultura – studije savremene kulturne politike*. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu.
- Fisher, Rod. 2008. *Country profile – UK u Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe* (www.culturalpolicies.net). Bon: Council of Europe, ERICarts.
- Laycock, Jolyon. 2008. *Cultural diversity and globalisation* u Laycock, Jolyon (ed). *Enabling the Creators: Arts and Cultural Management and the Challenge of Social Inclusion*. London: European Arts Management and Oxford Brookes University.
- Obuljen, Nina; Švob-Đokić Nada. 2005. *Comparative cultural policy issues related to cultural diversity in South East Europe. Mapping the approaches and practices*, u Isar, Raj Yudhishtir (ed). *Inclusive Europe? Horizon 2020*. Budimpešta: Kulturpront Iroda.
- Ritzer, George. 2007. *The Globalization of Nothing*. California: Pine Forge Press.
- Stojković, Branimir. 2008. *Evropski kulturni identitet*. Beograd: Službeni glasnik.
- Teodosievski, Zlatko. 2008. *Country profile – FYR Macedonia u Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe* (www.culturalpolicies.net). Bon: Council of Europe, ERICarts.
- Vizomirski, Dž. Margaret; Šnajder, P. Šnajder. 2003. *Kulturna diplomatija*. Beograd: Balkankult. Prevod: Katarina Panić.

INTERCULTURAL DIALOGUE THROUGH ACTORS, STRATEGIES AND PROGRAMS CASE STUDY: UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND, ITALY, MACEDONIA AND SERBIA

Summary

The question of intercultural dialogue, which deals with the relations between „our“ and „their“ culture, is one of the key questions of contemporary cultural policies as well as contemporary political relations. This term is frequently being misused in the political discourse as a way of declarative acknowledgement of the existence of different cultures in one space. The goal of this research is to map the phenomena and instruments connected to intercultural dialogue which are being used by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Italy, representing the dominant streams promoting intercultural dialogue inside the European Union, and Macedonia and Serbia, „countries in transition“ and EU member candidates. Inter-entity, glocal and globalisational relationships (Laycoc) towards intercultural dialogue in the UK and Italian relations toward autochthonous minorities, „new citizens,“ as well as the relations with Italian emigration are often used as the reference points for „countries in transition“ when discussing one of the most important topics of contemporary Europe. On the other hand Macedonia, with its disintegrated society and which is in the phase of constructing a new identity, as well as Serbia – a confused society, still did not relate well enough to topics like intercultural dialogue. Based on comparative analysis and the vertical and horizontal intersections with the UK and Italy, policy recommendations are given which could be useful in the context of building and upgrading the relationships of Macedonia and Serbia towards the question of intercultural dialogue.

Key words: *intercultural dialogue, policy recommendations, Serbia, Macedonia*